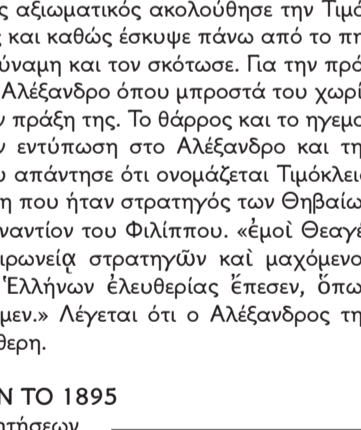
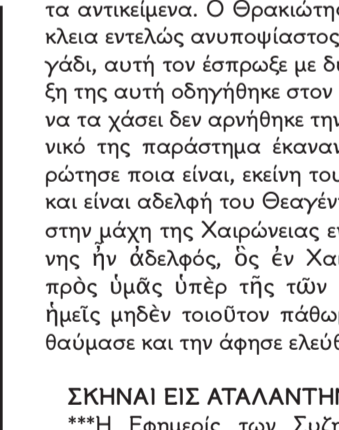

Τα πηγάδια διαχρονικά υπήρξαν πηγές ζωής, αναφέρονται δε από τα χρόνια του Μύθου, ακόμα στην Παλαιά και Καινή Διαθήκη, αλλά και στις παραδόσεις και θρησκείες όλων των λαών της Γης, περιβαλλόμενα ενίοτε από δεισιδαιμονίες και θρύλους. Σήμερα στον τόπο μας σχεδόν έχουν καταστραφεί ή καταχωθεί, αφού εξέλειπαν οι λόγοι της ύπαρξής των. Παρέμειναν ζώντα όμως στον καθημερινό λόγο, ως παραδείγματα (π.χ. στόμα πηγάδι), αναγνωριστικά τοπία (π.χ. κοντά στο πηγάδι) κλπ. Το πηγάδι του Μαρτίνου είναι ένα από ελάχιστα εναπομείναντα παλαιά φρέατα, όχι μόνο στην Φθιώτιδα αλλά και στον Ελλαδικό χώρο, που να διατηρείται εν τώπω και εν χώρω, σε άριστη κατάσταση. Αυτό το είδος των νεότερων μνημείων, ακόμη δεν έχει καταγραφεί, στην τοπική συλλογική μνήμη κατά την σημασία τους, ενώ είναι Τοπόσημα. Σηματοδοτούν δε, πέρα από την χρηστικότητα,

την φιλοκαλία των κατοίκων, μια διαχρονική σύνδεση, του παρόντος με το τιμωμένο παρελθόν, με την αρχιτεκτονική διάταξη του χώρου, όπως το Πουσ-Μαδ του Μαρτίνου, αρχαίων και νεότερων καταλοίπων, που δικαιώνει όσους πιστεύουν, ότι το βαθύ αισθητήριο των Ελλήνων, τους συνδέει με την πατρική κληρονομιά που ποτέ δεν απέταξαν, όπως εδώ οι Μαρτιναίοι, αλλά την διαφύλαξαν από την λιθολογία και την καταστροφή. Το φρέαρ αυτό αποτελεί και κληρονομιά της Περιφέρειας Κεντρικής Ελλάδος, που πρέπει να το προφυλάξει και διαφυλάξει, με τα κατάλληλα μέτρα και στο μέλλον. Όταν η τελευταία πατριαρχική ομάδα, πολεμική ή μεταναστευτική από την Μουζακία, με επικεφαλής τον Μαρτίνο², κατέφθασε στον χώρο του σημερινού Μαρτίνου, επέλεξε να εγκατασταθεί πλησίον του πηγαδιού Πουσ-Μαδ, για να υδρεύεται, αλλά και αρκετά ψηλότερα, στον κωνικό λόφο με τις απόκρημνες πλαγιές που παρείχε ασφάλεια, αλλά και διακριτική απόσταση, από τους προηγουμένους οικιστές στο Παλληοχώρ, στο Μπογδάρι αλλά και τις διάσπαρτες γύρωθεν ποιμενικές εγκαταστάσεις, αυτοαποκαλούμενοι για λόγους διαχωρισμού "Λιμ' θιαίοι". Ο ιδιάιτερος χαρακτήρας των δεν μετεβλήθη, παρά μόνον μετά την διέλευση της Νέας Εθνικής Οδού Αθηνών - Λαμίας, όταν άλλαξε η χρήση γης, οι νέες ιδέες τα νέα πρότυπα διείσδυσαν και διεβρώσαν την περίκλειστη κοινωνία των, αφήνοντας μόνον ίχνη και λιγούσα κατάλοιπα του παρελθόντος κοινωνικού των μορφώματων. Δύο κείμενα που αναφέρονται, κατευθείαν στο πηγάδι του Μαρτίνου* και σε πηγάδι της Θήβας** παρατίθενται. Στο πρώτο περιγράφονται με ενάργεια, οι κόρες του Μαρτίνου γύρω από αυτό, με την συστολή που τις χαρακτηρίζει. Ενώ στο δεύτερο, στο οποίο αναφέρεται ο Πλούταρχος** η θαρραλέα Τιμόκλεια, ανακαλεί στην μνήμη παλαιότερων Μαρτιναίων, γυναίκες αρματωμένες του Μαρτίνου ακόμα και στις καθημερινές ασχολίες. Ενίοτε μερικές, τις νύχτες με φεγγάρι, δεν παρέλειπαν να κατέχονταν μέχρι το Πουσ-μαδ με ένα κόκκινο κάλυμμα στο κεφάλι και ένα καθρέπτη για να ανιχνεύσουν στα σκοτεινά νερά το πρόσωπο του άνδρα που θα παντρεύονταν. Στην παρούσα εργασία έχει προστεθεί και μία είδηση από την Εφημερίδα των Συζητήσεων του 1895***, όπου με πολλή ζωντανία περιγράφονται ο χαρακτήρας και το ψυχικό απόθεμα γενναιότητας των Μαρτιναίων.

Αρχαία κατάλοιπα, σπόλια και αποτμήματα, λεκάνες επαρχιακού εργαστηρίου στρογγυλές λίθινες φωτο 1-2 σε δεύτερη χρήση με διάτρηση απορροής τμήμα λίθινου κίονα και παραλληλόγραμμη αρχαία λεκάνη φωτο 3, πρωτότυπος διάτρητος ημίεργος λίθος για την δέσμευση των ζώων. Το σπουδαιότερο όμως είναι το διασωζόμενο κυκλικό πλακόστρωτο δάπεδο, από ακανόνιστες πλάκες διαφόρων χρωμάτων, για να παραμείνει ο χώρος στεγνός και καθαρός από λασπουριές. Το σύνολο των λίθων είναι προφανές, ότι έχει συγκεντρωθεί με επιμέλεια και καλαισθησία από το «Παλληοχώρ» και δείχνει την αδρή φιλοκαλία των κατοίκων, οι οποίοι ενέταξαν ολόκληρη αυτή την θαυμάσια και μοναδική σύνθεση, μέσα στην χλωρασιά της επίπεδης μικρής κοιλάδας που περιλαμβάνει και την εκκλησία φωτο 6. Είναι θαυμάσιο ότι δεν ελιθολογήθηκαν ή δεν αφαιρέθηκαν τεμάχια ή αποτμήματα των αρχαίων καταλοίπων, που πλαισίωσαν, το σωζόμενο περιχέλιωμα του φρέατος από σκαλιστή κόκκινη πέτρα, που διατηρεί τα ίχνη των αντλητικών σχοινίων καθώς και τμήμα του κτιστού με αριστοτεχνικό τρόπο φρέατος.

* Η στρατιωτική ζωή εν Ελλάδι επιμ. Μ. Vittι Αθήναι 1978. Διήγησης Ανωνώμου
 «... τό εσπέρας, όταν έφάνη τό Μαρτίνι, όπου έπρεπε να μας

Δείγματα Υφαντικής Μαρτίνου (βλ. σελ.).

Α' ΜΕΡΟΣ

 «...Δέξασθε το παρόν μικρόν και ατελές
 εύχασθε από τους απογενομένους τελειότερα...»

ΤΟ ΠΗΓΑΔΙ ΤΟΥ ΜΑΡΤΙΝΟΥ (Πουσ -Μαδ)¹

Γράφει ο Παναγιώτης Γεωργ. Δημάκης, Ιστορικός Σύμβουλος Δήμου Λοκρών

δώσουν κονάκια, εγώ πρώτος έτρεξα εις τά κάτω από τόν λόφον φρέατα να σβύσω τήν δίψαν μου, ζητών υδωρ από τας κόρας του χωριού, αί όποίαι εκείνην τήν ώραν ήντλουν τό χρειάζόμενον εις τας οικογενείας των και έποτιζον κάθε μία τά ζώα της. Άλλά φευ! υποδοχή ώς το Έλιέζερ δέν μέ έπερίμενεν εις τό φρέαρ. Δέν είχαν, νάι μέν, ώς εκείνος καμήλους μαζί μου, και μά τήν αλήθειαν ουτε ορεξιν είχαν δι' άλλον, καθως εκείνος, να έκλέξω κοριτζί, άλλα έδίψων και έπρεπε να πίνω. Έκεί ναι, όταν μέ είδον μακρόθεν ακόμη τρέχοντα εις τό φρέαρ, είτε άγνοούσαι τόν σκοπόν μου και φοβηθήσαι, είτε έννοούσαι και δυστροπούσαι, άλλη εις τό μουλάρι άνέβη να φύγη, άλλη όπίσω από τό ζωντόβολον ή τό βώδι έκρούφη, άλλη εις τό άπεραντον ξύλον ήτοιμάσθη να άναβη, τό όποιον έκράτει εις τήν μύτην του τόν κάδον άλλα και ό κάδος αυτός είχε γίνει άφαντος. Ματαίως εζάντλησα όλην μου τήν εύγλωττίαν και όλας δσας ένγώριζα τας χειρονομίας- ο,τι ήμπόρεσα να έλκύσω ήτο δύο τρία "σκάμ" από εδώ και από εκεί. Ένω τά "σκάμ" ήντήχουν ακόμη, εφθασεν ό Μπαρμπα Τζούγκας και ήρχισε να όμιλή προς τας κόρας γλώσσαν τήν όποιαν εγώ δέν ήξευρον. Ήτο πολύγλωσσος ό φίλος! ήξευρε και άρβανίτικα.. Εφθασε και τό απόσπασμα, τού όποιου πολλοί στρατιώται ήξευρον επίσης τά άρβανίτικα, και γενική συνδιάλεξις ήρχισε με τά "μυρ" και τά "τζι" και τά "μπερδι". Πόσον έλυπήθην τότε ότi οι γονείς μου δέν μέ εμαθον και τά άρβανίτικα, διά να λάβω και εγώ μέρος εις τήν συνδιάλεξιν! και όμως ό πάππος μου ή μπορούσε κάλλιστα να μέ τά μάθη χωρίς διδάσκαλον, διότι άλλη γλώσσαν δέν ήξευρε καλά. Είδον τας κόρας να καταβώσιν έπειτα μία μία, από τά ξύλα και τά μουλάρια, και να έξέλθωσιν από τά όπισθεν τών ζώων. Έπλησίασαν εις τά φρέατα και μέ μεγάλην προθυμίαν μας έδωσαν εις όλους να πίνωμεν, ή μία από κάδον, ή άλλη από ασκόν, ή τρίτη από τήν στάμναν της...»

** (Πλουτάρχου Γυναικών αρετή Τιμόκλεια)

Η Τιμόκλεια² ήταν αδελφή του στρατηγού Θεαγένη, αρχηγού των Θηβαίων στην μάχη της Χαιρώνειας. Μετά την επανάσταση των Θηβαίων εναντίον της Μακεδονικής φρουράς στην Καδμεία και την πολιορκία της Θήβας από τον Μέγα Αλέξανδρο, που είχε ως αποτέλεσμα την ολοκληρωτική καταστροφή της πόλης και τον σφαγιασμό των κατοίκων της, ο Αλέξανδρος είχε θέσει την τιμή και την περιουσία των κατοίκων της Θήβας στην διάθεση του στρατού και των συμμάχων του. Ένας από τους αξιωματικούς του μπήκε στο σπίτι της Τιμόκλειας και το λεηλάτησε. Την χρησιμοποιούσε σαν σκλάβο και την απειλούσε ότι θα την σκότωνε εάν δεν του παρέδιδε ό,τι τιμαφή και οικογενειακά κειμήλια είχε. Η Τιμόκλεια μη μπορώντας με άλλον τρόπο να απαλλαγεί από τις πιέσεις του του οδήγησε σε ένα ξεροπήγαδο έξω από το σπίτι της γελώντας του ότι εκεί μέσα είχε κρύψει όλα τα αντικείμενα. Ο Θρακιώτης αξιωματικός ακολούθησε την Τιμόκλεια εντελώς ανυποψίαστος και καθώς έσκυψε πάνω από το πηγάδι, αυτή τον έσπρωξε με δύναμη και τον σκότωσε. Για την πράξη της αυτή οδηγήθηκε στον Αλέξανδρο όπου μπροστά του χωρίς να τα χάσει δεν αρνήθηκε την πράξη της. Το θάρρος και το ηγεμονικό της παράστημα έκαναν εντύπωση στο Αλέξανδρο και την ρώτησε ποια είναι, εκείνη του απάντησε ότι ονομάζεται Τιμόκλεια και είναι αδελφή του Θεαγένη που ήταν στρατηγός των Θηβαίων στην μάχη της Χαιρώνειας εναντίον του Φιλίππου. «έμοι Θεαγένης ήν άδελφός, ός έν Χαιρωνεία στρατηγών και μαχόμενος προς ύμās ύπέρ τής τών Έλλήνων έλευθερίας έπεσεν, όπως ήμεις μηδέν τοιοϋτον πάθωμεν.» Λέγεται ότι ο Αλέξανδρος την θαύμασε και την άφησε ελεύθερη.

ΣΚΗΝΑΙ ΕΙΣ ΑΤΑΛΑΝΤΗΝ ΤΟ 1895

***Η Εφημερίς των Συζητήσεων της 23 Απριλίου (7 Μάϊου) 1895 φ. 512 καταγράφει μία σκηνή, από την καθημερινότητα των κατοίκων της Επαρχίας Αταλάντης, μάλιστα του Μαρτίνου, όπου οι κάτοικοι αρεϊμάριοι και οξύθυμοι, συχνά δημιουργούσαν και μεταξύ τους ζητήματα, τα οποία όμως προσπαθούσαν πάντα, να επιλύσουν με τους δικούς τους κώδικες, αρνούμενοι την εφαρμογή του Νόμου, από τις κατά τόπους αρχές, που βέβαια δεν την εφήρμοζαν και ακριβοδικαία. Η ανάγνωση του σχετικού χωριού παρατίθεται ακολούθως: «...ΣΚΗΝΑΙ ΕΙΣ ΑΤΑΛΑΝΤΗΝ ως αγγέλλεται τηλεγραφικώς εξ Αταλάντης εις το Υπουργείον των Στρατιωτικών, ό Δήμος Δαραμάρας δι' άγνωστον αίτιον, απειράθη να δολοφονήσει τον Πέτρον Βόλην. Τον δράστη της απόπειρας, συνέλαβεν ό εκεί αστυνόμος, άλλα και μ' όδον κατόρθωσαν να απελευθερώσουν αυτόν, οι φίλοι του Κωνσταντής και Νικόλας Ρένας (Τα ονόματα, είναι υπαρκτά, το Ρένας πρέπει να διορθωθεί εις Ρίνας), ους όμως κατόρθωσε μετ' ολίγον να συλλάβει ό αστυνόμος μετά δύο αστυφυλάκων. Τούτους οδήγησε και έκλεισε εις τό αστυνομικόν κατάστημα. Εκεί όμως συνηρωρίσθησαν πολλοί πολίτες δια κωδωνοκρουσίας, οιτινες εξαγριωμένοι, ήβελαν να ει-

σέλθουν εις τό αστυνομικόν κατάστημα, ζητούντες να απελευθερώσουν τους συλληφθέντας και να πυρπολήσουν αυτό. Οι αστυφυλάκες, ολιγάριθμοι, μόλις και μετά βίας ηδυνήθησαν να αναχαιτήσωσι την οργήν του πλήθους. Ο Αστυνόμος ζητά δια του υπουργείου των στρατιωτικών, ενίσχυσιν της Αστυνομίας καθόσον με τους υπάρχοντες αστυφυλάκες αδυνατεί να αποκαταστήσει την διασαλευθείσαν τάξιν εν τη πόλει (Αρχείον Π.Γ.Δημάκη). Είναι προφανές ότι τα γεγονότα αυτά εν Μαρτίνω, το σπήτηριον έτος 1895, οφειλόμενα μάλλον σε εκλογικές και κομματικές αντιθέσεις, ήσαν συνήθη. Η κωδωνοκρουσία, κατά τα τοπικά ήθη, είναι η εσχάτη προειδοποίηση και η συρροή των ανδρείων και φιλονείκων κατοίκων αναγκάζει τις Αρχές, περίπου να κηρύξουν στρατιωτικό νόμο, πράγμα που δεν απέφυγαν αργότερα το 1918 με τα Βενιζελικά και Αντιβενιζελικά να έχουν δημοσιευθεί ήδη και σχολιασθεί (Στρατιωτική Στάση στην Λαμία, υπόθεση Κουτσούρη, Πέππα κλπ). Η συνέχεια δεν είναι γνωστή, τα χρόνια έχουν περάσει, οι χαρακτήρες είναι πιο χαμηλών τόνων και σήμερα οι κάτοικοι του ιστορικού Μαρτίνου, αν και διατηρούν τό πατρογονικό και αρचेτυπικό τους ήθος εν μέρει, είναι φιλικό, φιλόξενο και δημιουργικό, ενώ έχουν κρατήσει σχεδόν όλα τα ιδιώματα και ιδιομορφίες, που τους ξεχώριζαν από όλους τους πέριξ οικούντες.

1. Λεξικόν Ανθ. Γαζή Βενετία 1800. Φρέαρ - πηγαδιού, όρυγμα κατά βάθος εις την γην ένθα ύδατος πηγή. Ομήρου Ιλ. φ 197 «πάσαι κρήναι εις τα φρέατα μακρά νέουσι» και φρέατα βαθέα ρέουσι. Λάκκος ή Κινστερνα, λινός, εν ώ φύλαττον τό έλαιον Αριστ. Πλούτος 819. Από του φλέω, αναδιδωμι, τροπή του λ' εις ρ' φρέω, φρέαρ, εξ ου αναδιδεται και πηγάζει τό ύδωρ, άλλοι δε από τό φέρω, φρέω. Φρέαρ (φρήFar) τεχνητό όρυγμα υδρεύσεως ή εξορύξεως ορυκτών. Μόνο στην Ελληνική γλώσσα εμφανίζει την σημασιακή μεταβολή (νερό που αναβλύζει (Λεξικόν Μπαμπινιώτη).

2. Το Μαρτίνο ως οικισμός αναφέρεται στην τουρκική απογραφή του Σουλτάνου Βαγιαζίτ Β' από τό 1466 ως Μαρτίνο Μουζάκη, ενώ υπάρχει τό Παύλο Μουζάκη, Νικόλα Μουζάκη, Μαρτίνο, προφανείς ονοματοδοσίες των ιδρυτών τους. Αυτό είναι και ο οδηγητικός μίτος ως προς την ονομασία, αφού η πολύκλαδη ηγεμονική οικογένεια Μουζάκη αναφέρεται από πολλές πηγές ενώ αρκετά πόλισματα με τό όνομα Μουζάκι έχουν ιδρυθεί στον Ελλαδικό χώρο (Κ. Σάβας Νεοελλ. Φιλολ. Βιογραφία Αθήναι 1869 - Ν. Χοφ Γρεκο-Romains Berlin 1873 σελ. 271) κ.λπ. Το όνομα Μαρτίνος, πράγματι όπως αναφέρεται στις προφορικές παραδόσεις των Μαρτιναίων, έχει Δυτική προέλευση. Ο Πάπας Μαρτίνος Α' (649-655) όταν εξελέγη αντιμετώπισε την αίρεση του Μονοθελητισμού. Ο Αυτοκράτωρ Κώνστας, μονοθελητής, συνέλαβε και εζόρισε τον Πάπα Ρώμης Μαρτίνο, τον όποιον τιμά ή Ορθόδοξη Εκκλησία, ως ορθοδομούντα τον λόγο της αληθείας, κατά τον αγώνα του εναντίον της επεμβάσεως της Πολιτείας στα Εκκλησιαστικά. Εορτάζεται ή μνήμη του την 20η Σεπτεμβρίου (νέος Συναξαριστής Ορθοδόξου Εκκλησίας ΙΝΔΙΚΤΟΣ). Το Μαρτίνο απαντά και σε δημοτολόγια του 19ου αι. στη Λοκρίδα στο Ζέλι, στον Έξαρχο σε αρβανιτόβλαχους (?) και Μπιογιάνους ποιμένες ήδη εγκατεστημένους σε οικισμούς ή ποιμενικούς καταυλισμούς (και στο Μόδι ως τοπωνύμιο «Μαρτίνον» στο Υποθηκοφυλακείον Ελατείας αριθμός 68411/1889 (Θέσιν Μαρτίνον), αριθμός 68492/1889 (Θέσιν Συκιάν Μαρτίνον)). Η παρούσα υποσημείωση δεν αποφαινεται για την ονομασία του Μαρτίνου, συμβάλλει μόνο με την παράθεση των τεκμηρίων σε μια ανάγνωση.

Σημ. Δείγματα υφαντικής γυναικών Μαρτίνου - Καστρίου

Θα ήταν παράλειψη να μην αναφερθεί η επίδοση των γυναικών του Μαρτίνου - Καστρίου, στην υφαντική, μέσω της οποίας μας εισάγουν στην τοπική λαϊκή υφαντική παράδοση, όπου εδέχθησαν την επιρροή από την παλαιότερη κρατούσα παράδοση αλλά προσέθεσαν σχήματα και νοήματα, με την ονειροπόλησή τους, υφαιίνοντας τα προικία τους στον αργαλειό πολλά χρόνια, συμπλέκοντας με τα νήματα, τό πολιτιστικό τους απόθεμα, σχηματοποιημένο σ' αυστηρά γεωμετρικά σχέδια, αφαιρετικά και γεωμετρικά, φαιδρύνοντας τις πλαϊνές φάσες με πλεκτά αγρολούλουδα κτλ. Χρειάζεται να καταβληθεί κάθε προσπάθεια να διασωθούν, τα υπαρκτά, μέχρι σήμερα και ανευρεθέντα δείγματα, τα αυστηρά του Μαρτίνου και τα παιγνιώδη του Καστρίου με τα πλεκτά αγρολούλουδα σε σχήμα περιστρεφόμενου ηλιακού δίσκου.